

13
PUBLIKACÍ VŠEHRDU Č. 19.

73-B-45

PROF. Dr. KAMIL HENNER:

VÝVOJ POMĚRU STÁTU K CÍRKVI.

1925.

SEMINÁŘ
Hist.-práv.

KRÁLOVSKÝ
oddělení

AUTORISOVANÉ VYDÁNÍ
SPOLKU ČESKOSLOVENSKÝCH PRÁVNÍKŮ „VŠEHRD“
V PRAZE.

P e r i o d a I.

Od doby založení křesťanství do r. 313 po Kr.

(do rescriptu Milanského)

Křesťanství vzniklo v době největšího rozkvětu římského imperia, jehožto právní moc vůči jednotlivcům byla neobmezena a základem každého práva jednotlivého. Vše mělo sloužiti zájmům státním. I náboženství římského státu bylo ústavem sloužícím účelům politickým; ius sacrum bylo částí iuris publici.

Kdo se neprohřešil proti této myšlence základní, mohl vedle bohů římských sloužiti i zvláštním bohům svým; v mezích těchto byli Římané vůči kultům cizím tolerantní - " Roma templum mundi totius " .- Kdo však jsa občanem římským zásadně a úmyslně pohrdal bohy římskými, stal se vinným zločinem proti státu a proti císaři v oněch dobách, ve kterých

císařům římským byly vzdávány pocty božské.

Křesťanství podle známých zásad svých musilo hned od vzniku svého se octnouti v příkré protivě proti zásadám římským a vůbec proti zásadám národů nekřesťanských, při nichž život náboženský splýval se životem politickým.

Křesťanství vyšlo sice z vyznání židovského, Římany vůbec uznaného, ale nedostalo se mu postavení stejného; křesťané netvořili národu samostatného, nýbrž tvořili společnost náboženskou z nejpestřejších živlů národních se skládající; oni pokládáni byli vlastně za odpadlíky náboženství židovského; dále tvrdilo křesťanství o sobě, že je náboženstvím jediné oprávněným, čímž oprávněnost náboženství židovského a římského státního byla popírána.

Při takovémto stavu věcí viděl se ovšem pohanský stát římský ve svém absolutismu ohrožena, i razil si čím dále, tím více cestu názor, že křesťanství je zločinem státním - *superstitio prava et immodica a crimen laesae maiestatis*. Ovšem průběhem prvního století vyvíjelo se křesťanství dosti klidně jsouc chráněno tolerancí proti národu židovskému. Namnoze, ač ne bez odporu má se za to, že křesťané se spolčovali tehdy v t.zv. *collegia tenuiorum*, *collegia funeraticia* či *fratrum*, která vedle zásad práva římského byla *collegia licita* a nemusila míti zvláštního svolení se strany státní.

Sdružení tato zřízená za účelem obstarávání slušného pohřbu pro zemřelé členy, mohla nabývatí majetkových práv soukromých, ačkoli náboženství křesťanské jako takové zásadně neuznáváno, ale milostí některých císařů druhy trpěno, lépe řečeno ignorováno bylo.

Následek tohoto poměru byl, že stát vůbec se nestaral o vnitřní poměry tohoto nového vyznání, čímž samostatný vývoj organisace mladé církve byl umožněn.

Když však během desítiletí křesťané stále získávali na přívržencích, mnohým útrapám byli vysazeni; Nero uvalil na ně podezření, že zapálili Řím; pokutováni pak byli mnozí pro incest a vraždu dětí jim připisované, jakož i pro odpadlictví od římských bohův. Od polovice 3. století (poprvé za Decia) veden pak proti nim boj politický; měliť křesťané z úřední povinnosti býti pronásledováni. V boji tomto zejména prudce vystupovali : Valerian (253-259) proti duchovním a pak Diokletian (284-305), který chtěje obnoviti veleříši Římskou na starém základu pohanského náboženství státního, snažil se vymýtiti celé křesťanství, jemu v tom překážející. I po smrti Diokletianově trvala pronásledování ještě dále.

Teprve rok 311 přinesl křesťanství první zákonné uznání : bylť vydán toleranční edikt Galeriem, Konstantinem a Liciniem a brzy na to edikt rázu podobného Maximinem : "pro

náboženství neměl dále žádný křesťan stíhán býti". Další kroky učinil pak Konstantin.

Perioda 2.

Od reskriptu Milánského až do polovice devátého století.

I.

Na východě.

V roce 313. vydali císařové Konstantin (+ 337) a Licinius (+ 324) pamětihodný edikt, líp reskript milánský, který je základem zcela nového poměru mezi státem a křesťanstvím; hlavní ustanovení reskriptu toho jsou :

1. Všem poddaným císařství římského je volno vyvoliti si a vykonávati náboženství kterékoli; následkem toho byla zrušena všechna omezení křesťanství dosud platná.

2. Jednotlivým křesťanským obcím jako právním svazkům vráceno býti mělo vše, co jim bylo průběhem pronásledování konfiskováno, a to bezplatně a neprodleně od tehdejších drži-

telů věcí konfiskovaných, jimž se mělo dostati náhrady se strany státu.

3. Místodržícím se přikazuje, aby podporovali křesťanské obce a co nejrychleji provedli reskript.

K tomuto reskriptu, jímž nejprve svoboda náboženství zákonně prohlášena byla, byl Konstantin veden hlavně interesem panství svého a nikoli z interese k náboženství; jeho cíle vládařské šly po povznesení říše, při čem se řídil později zase starou tradicí římskou, že v jednotné říši musí býti jednotné náboženství. A proto sám první se odchýlil již od veliké ideje reskriptu Milánského, t. j. od svobody náboženství, a razil cestu jedinému křesťanskému náboženství státnímu.

Za nástupců Konstantinových až do Justiniana cíl jednotného státního náboženství pak rázněji byl sledován a to až do úplného vyhlazení pohanství. Nucené křesťanské náboženství na dále opanovalo východo-římskou říši.

Stejným krokem, kterým pohanství zatlačováno, křesťanství bylo obdařeno císaři novými výsadami; avšak tato práva zevnitřní měla v zápětí čím dále, tím více závislost na státu. Zásada, že jest *ius sacrum* částí *iuris publici* přivedena k bezohledné platnosti; církve stala se závislou na státu na základě provedení jednoty mezi státem a církví, která je nazvána byzantinismem čili caesaropapismem a která je charakteristickým odznakem církve východní. Hlavní známky tohoto

poměru jsou :

Císař je nejvyšším zákonodárcem církevním, obecné sbory církevní mnohdy císaři svolávány a jich uchvaly věroučné stávají se pro říši závaznými teprve císařským stvrzením; kdykolivěk může císař samostatně vydati církevní zákon, toho dokladem jsou na př. Justinianův Codex a celá řada novel. Při jednotném státním náboženství pochopitelno je, že císařové vystupují i proti rozkolu uvnitř církve samé a vydávají zákony proti kacířům. Nadvláda státní jeví se i v tom, že státní úřady se vměšují do správy církevní; účty církevní státně se zkoumají; císařové osazují o své újmě vyšší hodnosti církevní a vykonávají svými komisary vrchní dozor nad celou církevní disciplínou.

Na druhé straně obdařena církev mnohými výsadami, zákony církevní na roveň postaveny byly státním. Biskupové měli zabezpečný vliv na státní správu : oni měli dozor nad věznicemi, měli právo domáhati se rychlého vyřizování věcí vězňův, oni měli vliv na jmenování místodržících a mohli vystupovati proti místodržícím utlačujícím provinciím; oni spolupůsobili při volbách městských úředníkův a měli dozor nad správou jmění městského. Církevní majetek nemovitý byl zproštěn ode všech břemen mimo daň gruntovní, církev stala se způsobilou k dědění a k obdarování, obdržela ročně příspěvky z příjmů

státních, duchovní prosti byli všech veřejných povinností, jako vojenské, poručenské, obecních a státních břemen, jmění církevní je nezcizitelným, vyjma případy nutné potřeby, a spravováno je pod dozorem a ochranou státní; všechny ústavy církevní jsou chráněny státním právem trestním; jmění duchovních připadá v nedostatku příbuzenstva církevním účelům.

Co do organizace tělesa církevního na východě lze vytknouti, že od 4. století politické rozdělení stává se i rozdělením církevním : církevní diecese, provincie, patriarchát a církev celistvá odpovídá římské civitas, provincii, vikariátu a říši celistvé.

V této periodě začínají třenicie patriarchy Konstantinopolského s Římem o vzájemnou moc, které jsou základem pozdějšího oatržení Východu od Západu.

Řím totiž se protivoval patriarchálnímu postavení Konstantinopolského biskupa a co do dogmatického stanoviska zastávaly Řím a Konstantinopol v 5. a 6. století často opačné stanovisko.

II.

Na západě.

Nejzávažnějším zjevem v celkovém vývoji církevním

na západě je, že římské biskupství mělo nejvyšší moc hierarchickou na základě právním. Připisuje totiž šestý kanon I. sboru Nicejského z r. 325 biskupství římskému totéž metropolitní postavení, jakéž zaujímal biskup Alexandrijský; právní tato moc vztahovala se ovšem tehdy pouze k Itálii.

Další příčinou vzrůstajícího se vlivu Říma byla pak usnesení provinciálního sboru Sardického (Sardica = Srédec = Sofia v Bulharsku) z r. 342 nebo 343., o jichž pravosti se vedl tuhý boj, že každý biskup synodou provinciální sesazený může do Říma s účinkem odkladným (suspensivním) apelovati, načež biskup římský buď potvrdí rozsudek první instance, buď nařídí nové vyšetření a rozsouzení skrze synodu sousedních biskupů, na které může se dáti zastoupiti legátem. Ačkoli tato synoda nenabyla obecné platnosti, přece dopomohla jí k vítězství okolnost, že ustanovení její byla ve sbírkách místně zařaděna za ustanovení sboru Nicejského, z čehož áruhdy mylně odvozováno, že sám sbor obecný vydal nařízení takové.

Ale tato nejvyšší moc římská nebyla ihned všude uznána, naopak byla začátkem 5. století omezena na střední a jižní Itálii, kdežto severní Italie učinila se na Římu nezávislou. Nicméně předepsal však již Innocenc I. (401-417), že causae maiores et graviores cestou apelační jen římským biskupem rozhodovány býti mají, a Lev I. (440-461) velel, aby

decreta constituta biskupů římských byla všeobecně zachovávána; r. 445 pak výslovně uznal císař Valentinian III. primaciální postavení římského biskupa co do Západu a padělané ovšem constitutum Silvestri I. (314-335) ze začátku 6. století hájilo zásadu : papa a nemine iudicatur. V druhé polovici 5. století byli papežští vikáři v Gallii a ve Španělsku jsko dříve již v Illyrii uznáni. Volba římského biskupa neliší se ovšem od volby biskupů jiných; císařové římsští mají právo stvrzovací.

V dobách zvoleného tohoto zmohtnutí římského biskupství čili papežství vyskytl se též spis : "Civitas Dei" svatého Augustina (354-430), biskupa v africkém Hippo, který razil dráhu novému názoru o poměru mezi státem a církví, an hlásal, že kněžstvo musí dávatí rozkazy, jimž vládcové světští musejí se podrobiti, v opačném případě nelze světských rozkazů poslouchati. Kdož se proti duchovním předpisům vzpírá, musí světskou mocí k poslušnosti donucen býti, by mu poskytnuta byla takto možnost naléztí pravou cestu. Názory tyto nedošly ovšem splnění rychlého, ale vytkly cíl, za kterým církevní politika se bráti měla.

Též děje politické podporovaly vývoj zde naznačený. Říše západo-římská r. 476 vzala totiž za své; nové státní svazky, které na její půdě povstaly, nemohly vzhledem k církvi onoho vlivu ihned nabýti, který římským panovníkům vývojem stale-

tým příslušel, ač čím dále, tím více v Itálii mizel, církev stávala se takto na státu téměř nezávislou, ale pozbyla tím současně onoho činitele, který nároky její podporoval. Státní oporu takto ztracenou nahraditi měla zcentralisovaná moc uvnitř církve samé, jejížto otěže třímány byly Římem.

Hlavní péčí Říma bylo nyní, aby se politicky stal nezávislým zejména na vzrůstající moci Langobardské a za tímto účelem uznával Řím opětně alespoň nominálně svrchovanost východo-římských císařů, jejichžto ochranná moc vůči církvi byla se stala tradicionelní. Rozsáhlá moc biskupů římských, jich bohatství, zejména na nemovitostech (patrimonia Sancto- rum nebo Petri), autorita papežská, historické vzpomínky k Římu se vížící, nechuť Římanů proti nadvládě řecké sice ve - spolek podporovaly politické snahy Říma po nezávislosti, ale ještě nepostačovaly.

Teprve spolčením s říší franskou za Karlovců mohutně rostoucí, dostalo se Římu pevného postavení zevního, ovšem ale na úkor samostatnosti vnitřního vývoje církevního.

Zevní známkou tohoto svazku bylo pomazání Pipina skrze papeže Štěpána III. r. 754 jakožto vladaře franského a s tím spojené povýšení rodu Karlovců na rod královský. Po vítězném boji proti Langobardům daroval Pipin všechnu Lango-

bardům urvanou zemi papeži, který měl tudíž nyní moc světskou nad Římem, exarchatem Ravenským, Sabinou, Pentapolí, částmi Kampanie a Tuscie, nad nimiž však uznává se posud, ale pouze nominálně svrchovanost císaře východo-římského. Aby však z ochránců králů franských nestali se vládci Říma, kteří by mohli poukazovati k tomu, že Řím ze své moci světské děkuje vznik jim, podvržena asi v druhé polovici 8. století listina t.zv. " Donatio (constitutum) Constantini ", která uvádí , že Itálie celá darována byla Konstantinem Velikým papeži Sylvestrovi I., čímž zásluhy králů franských o Řím valně sníženy býti měly, ježto takto provedli jen " restitutio in statum, quo ante ", tím vyloučeny též výtky východořímské, že si osobuje Řím moc císaři vlastně příslušející, a současně tím naznačeno, že má ještě další nároky na celou Itálii. (Podvrženost této Donace byla uznána teprve v 2. čtvrtině 15. století.)

Za Karla Velikého poměr králů franských jako patriciů římských valně se změnil, neboť chtěl Karel jako patricius římský též skutečně vykonávati práva exarchova, čemuž papežství se vymknouti nemohlo, neboť hrozili jemu samotnému byzanští císařové, langobardští vévodové a Saracénové. Pochopitelně tudíž, že papež Lev III. (795 - 816) i politicky Karlu Velikému zcela se podrobil. Když pak Karel

Veliký o svátcích vánočních r. 799 na císaře římského v Říme korunován byl, čímž na místě římsko-byzantského císařství povstalo císařství germánské, připadl mu i úkol ochránce všeobecné katolické církve na základě vyvíjející se theorie o universální křesťanské monarchii; císař římský měl být jedinou hlavou světskou a papež náčelníkem církevním, přičemž ale sám poddaným císařovým, protože musil papež císaři po korunovací adorovati; korunovací pokládal Karel vůbec za akt svátostný, nikoli státoprávní. Hlavní vedení státu a církve spočívalo v rukou císařových, od kteréhož se papež nesměl samovolně odchýlit.

Tento poměr trval však jen za Karla Velikého; velká říše po smrti jeho znenáhla se drobila, moc císařů ochabovala a když r. 843 nastalo osudné pro říši franskou dělení, ztratila hodnost císařská svého dřívějšího vlivu universálního. Pouta, kterými Karel Veliký sevřel církev, povolovala a volnost tato byla příčinou vývoje, který sledujeme v periodě následující.

Byl tudíž poměr mezi státem a církví za doby říše franské pouze druhým, změněným poměrům odpovídajícím byzantským caesaropapismem, jenž za Mereovců vyloučen byl vliv papežský na vnitřní útvar zemské církve franské. Zásadný převrat nastal za Karla Velikého, neboť za vlády jeho pře-

stala církev franská býtí církví teritoriální, ona byla podřízena papežskému stolci; převrat tento hlavně byl připraven Bonifácem (+ 754), legátem papežským z Anglie přišedším a Karlovi podporovaným; již r. 742 musili všichni frančtí biskupové věrností a oddaností k Římu se zavázati. Ale tento poměr podřízenosti k Římu byl přece jen nominelní, neboť za Karla Velikého biskupové byli pokládáni za státní zřízence, které vladař jmenoval; Nejvyšší zákonodárství vykonává král sám na základě svého královského a císařského postavení, nebo za spolupůsobení říšských sněmů, na kterých při předběžných poradách o církevních věcech církevní hodnostáři od světských se oddělují; při dogmatických sporech rozhoduje král sám na papeži nezávislé; církevní nařízení nemají sice platnost jako státní zákony, ale královskými rozkazy provádějícími se jim dostává závaznosti všeobecné.

Kláštéry státné se visitují, školy pro kněží zřizují, ano i o kázání, postech a svěcení svátků státní předpisy se vydávají. Hrabata bdí nad pořádkem církevním a naopak biskupové plní státní úkony, na př. povinnosti královských missi. Za nástupců Karlových tato nadvláda státní ovšem ochabovala, ač zcela nepřestala.

Vnitřní vývoj církevního práva je v této době ovládnán germánskými názory. Kostely a kláštéry byly namnoze

v soukromém vlastnictví, poskytujícíe vlastníkům velké majetkové výhody a vliv na správu církevní. V německé literatuře označují to jako "Eigenkirchenwesen". Reakce proti výstřelkům těchto poměrů začíná sice záhy, ale uskutečňuje se teprve znenáhla a končí vítězstvím ve 12. století.

P e r i o d a 3.

Doba církevního rozkvětu (Hierokracie).

(Od polovice 9. do začátku 14. století.)

Charakteristickou známkou periody této je snaha církve odstraniti každý vliv státu na uspořádání věcí církevních a naopak rozšířiti vliv církevní na ty věci světské, které s církevními věcmi jsou v nějakém spojení, kterýžto směr nazývají někteří hierokratií, nesprávně theokratií, a která sice též spočívá na jednotě mezi státem a církví, ale je pravým opakem caesaropapismu.

Nástupci Karla Velikého osvědčili se býti neschopnými pro vedení universální křesťanské monarchie a církev ztratila tím opětně činitele, který mocí svou nároky její byl prováděl; tím doznala církev ve své vnitřní organisaci mnohých pohrom; i nezbylo jí tudíž ničeho, než

spoléhati na vlastní síly. Vývoji tomuto napomáhaly i některé falsifikáty, které dokazovaly, že nároky církevní na nezávislost od státu mají základ již v dobách starých, čímž jim získána býti měla vážnost obecná. Cíl světoznámé sbírky Lžiisidorské z poloviny 9. století nesl se za osvobozením kleru od každého státního vlivu jak ve věcech církevních, tak i světských, zejména ale též za osvobozením kleru od veškerého soudnictví státního, neboť duchovenstvo k řízení veškerých věcí povoláno býti mělo. S tímto programem nutně spojeno býti musilo rozšíření moci papežské, jakožto církevního centra absolutního, aby záštitou býti mohlo pro veškerý život církevní.

Zásadám těmto zabezpečena platnost tím, že ze Lžiisidora byly do pravých sbírek církevních přejímány jednotlivé části, a že na stolec papežský zasedli mužové, kteří je bona fide energicky prováděli, chtějíce zabezpečiti papežství vládu světovou, kdežto císařství světské pokládáno za úřad církvi osaditelný. Příkladem budiž uvedeno, že Řehoř VII. (1073-1085) přinutil (?) již Jindřicha IV. ku známé výpravě do Canossy a učinil nejznamenitější stát evropské papežskými lény, jichž držitelé papežům lenní přísahou museli se zavazovati, Alexander III. (1159-1181) byl zásadním nepřítelem Bedřicha I., Innocenc III. (1199-1216)

hlásal, že žádným světským právem vázán není a že papežům přísluší osazování trůnu, ježto jim přísluší pomazání panovníků, Innocenc IV. (1243-1254) sesadil na sboru Lyonském (1245) Bedřicha II. a Bonifác VIII. (1294-1303) hlásá ve známé bulle - " Unam sanctam " - (c.l. Extrav. com. 1.8.) :
subesse Komense pontifici omni humane creature declaramus, dicimus, definimus et pronuntiamus omnino esse de necessitate salutis ". Jan XXII. (1316-1334) sesadil pak Ludvíka Bavorského

Různými obrazy tento poměr mezi státem a církví v papežských bullách, dekretalech a církevními spisovatelii se znázorňuje : přirovnává se tento poměr poměru mezi sluncem a měsícem, mezi duší a tělem; dva meče, duchovní a světský odevzdal Kristus papežům, kteří propůjčili meč světským vládařům, názor to vyslovený již též zrcadlem švábským, kdežto saské zrcadlo mluví ještě o koordinaci obou mocí. Papežové ustanovovali a sesazovali vládaře, sprešťovali národy poslušnosti k vládařům, zrušovali nebo za neplatné prohlašovali státní zákony, které církevní zájmy poškozovaly. (Magna charta anglická prohlášena za neplatnou Innocentem III.)

Kacířství následkem tohoto vývoje stává se zločinem velezrady proti duchovní správě světové a tresce

se všude jako zločin státní. Ježto obyčejné biskupské soudy již nepostačovaly, zřizovaly se inkvisiční soudy papežské, které za řízení Dominikánů a Františkánů se šíří téměř po veškerenstvu křesťanství, stíhající a trestající každé odchýlení se od učení římského, kdežto státní správa - " brachium saeculare " - je mocí svou podporovati musila " ad nutum sacerdotis ". Toho dokladem jsou zejména zákony Bedřicha II. z r. 1220., 1238 a 1239.

V této periodě položeny základy světového panství církevního práva rozsáhlou příslušností církevních soudů ve věcech sporných i trestních.

Mezi církví západní a východní nastala roztržka, která po mnohých různých konečně r. 879 za Photia, patriarchy Konstantinopolského, a za Michala Kerularia roku 1054 utvrzena byla. Vnitřní důvod roztržky této byla stará řevnivost mezi Konstantinopolí a Římem, boj mezi duchem římským a řeckým, podřízenost církve východní císařům řeckým a politika papežská.

Perioda 4.

Od začátku 14. století až do reformace .

Perioda tato je dobou všeobecné reakce proti hierokratickým snahám, reakce, která podniknuta byla jak uvnitř církve samé, tak i se strany světské. Světové postavení církevní mělo v zápětí, že církev a zejména papežství někdy přes příliš se zabývalo věcmi světskými, čímž kázeň a náboženství trpěly. Valdenští, Albigenští, ano i řád Minoritů, pak i Arnold z Brescie (+ 1155), Wyclif (+ 1384), Jan Hus (+ 1415), Savonarola (+ 1498), jakož i němečtí mystikové, pohlížejíce k náboženství jen se stránky vniterní, brojili proti oficiální církvi, jejím zařízením, pokud se týče proti zanedbávání duchovní správy. Postavení papežů bylo valně otřeseno jejich závislostí na říši francouzské, kterážto závislost byla též příčinou babylonského zajetí papežů v Avignonu od r. 1309 do 1377. Postavení papežův bylo též velikým schismem církevním od r. 1378 do 1417. Když ani jednota při nejvyšší správě církevní nedala se udržeti a když ještě k tomu papežové neobmezeně udíleli církevní úřady a vybírali velké dávky církevní a taxy, utvořila se mezi biskupy strana zvaná episkopální, která opírajíc se o

zřízení církve staré, hledala spásu ve všeobecném sboru, o němž nyní tvrzeno, že stojí nad papežem, že jemu "plenitudo potestatis ecclesiasticae" přísluší, že má s papežem, který sice k výkonu oné moci oprávněn je, v důležitých věcech konkurující moc, v případě zneužití moci papežské však moc korektivní a v případech pilné potřeby i nejvyšší soudní moc nad papežem. Sbory reformační konané v Pise r. 1409, v Kostnici 1414-1418, v Basileji 1431-1437 vycházely sice z toho stanoviska, avšak nedosáhly rozhodného a trvalého vlivu, neboť již r. 1460 zavrhl Pius II. zásadu tuto, což Lev X. r. 1512 na sboru Lateránském opakoval; nutné reformy "in capite et in membris" však provedeny nebyly, nebo zůstaly bez účinku. Takéž neměly trvalého vlivu jednotlivé ujednávky (capitula concordata) z r. 1418, kteréž učinil papež Martin V. zvolený r. 1417 sborem Kostnickým s jednotlivými národy na tomto sboru k hlasování oprávněnými. Na základě ujednávek těchto povstal zvláštní konkordát německý, anglický a románský (pro Francii, Itálii a Španělsko), však bez dlouhého trvání. Čechům husitským (straně pod obojí) uznána po dlouhých vyjednáváních sborem Basilejským kompaktata, pocházející z r. 1417, prohlášena r. 1436; ačkoliv je papež Pius II. r. 1462 zrušil, přece udržela se jako zákon zemský, i byla nastupujícími králi stvrzována.

Podobně jako reformační usnesení sboru Kostnického a konkordáty na základě jeho uzavřené jednaly o papežském právu dosazovacím, snažil se i sbor Basilejský docílit shody se státy ve příčině této, což se mu však opětně nepodařilo. I nezbyla jiná cesta, než stanovit privilegii výjimky ze středověkého práva papežského, nebo že státní vlastními zákonodárstvím vytkli meze tohoto práva.

Ve 14. století slavil pak dále klasicismus své znovu zrození, i bral se humanismus cestami na církvi zcela nezávislými, kdežto dříve každá věda podle církevních dogmatů se řídila; tím i panství církve na poli vědeckém valně omezeno bylo.

Též světový obchod razil si nové cesty, při čemž církevních zákazův o brání úroků hrubě ani si nevšímal, ježto zachováváním předpisů tohoto jeho základ, úvěr, by býval zcela podkopán.

Avšak nejhlavnější odpůrce seznala církev na státech samých, které vkročily do vývoje samostatných svazků národních. První znamení nastávajícího boje mezi státem a církví spadají sice ještě do periody předešlé, jsou to však úkazy pro celkový vývoj bez vlivu rozhodného. Anglický král Jindřich II. vytkl v tak zv. "Clarendonských konstitucích" z r. 1164, že veškerá pravomoc pouze státem vykonávána býti může, a v 13. století byly zde obvyklými t. zv. writs of prohibition, t. j.

královské listiny, jichž si obžalovaný vyžádal, byl-li církevním soudcem stíhán ve věci, která příslušela před soud státní, aby průchod byl zjednán právu v zemi platnému. V Norvéžsku zaplátl v téže době od r. 1164-1202 boj podobný.

Dalekosáhlé následky jevil však vítězný boj francouzského krále Filipa Sličného proti Bonifaciu VIII., v němž král hájil zásadu, že jeho moc na církevní moci je nezávislou a že mu přísluší právo podrobiti i klerus daním státním; papežové byli tak poraženi, že Clemens V. musil prohlásiti, že bula: "Unam sanctam" v ničem se nedotýká práv Francie, což učinil r. 1306 brevem "Meruit" (c. 2. Extrav. Comm. (5., 7.).

Když pak sbor basilejský se ustanovil na různých usneseních čelících proti právům papežským, svolal král Karel VII. r. 1438 sbor duchovenstva francouzského do města Bourges, jenž schválil 23 usnesení sboru Basilejského, která králem byla vyhlášena jako sankce pragmatická 1438.

Hlavní její ustanovení čelila proti papežským rezervátům a udělování expektativ, proti vybírání annát, uznala vrchnostenství sboru obecného nad papežem. R. 1475 podrobeny královskému "placet" všechny výnosy Římem vydané, aby nic neobsahovaly proti svobodám církev francouzské (gallické). Avšak papežové přece neustali se domáhati práv svých a Lev X. skutečně docílil toho, že král František I. svolil v Bologni

ke zrušení pragmatické sankce a uzavřel konkordát r. 1516. Konkordátem tím král obdržel právo nominační k místům biskupským a prelátským, kdežto papeži přiřknuto právo osazovati uprázdnivší se úřady v místě pobytu papežova, jakož i právo na annáty podle novověké ceny statků církevních. Exspektativy a jiné rezerváty se zrušily a osazování beneficí se blíže stanovilo. Apelace mohly jíti vždy jen k vrchnosti bezprostřední atd. Proti ustanovením konkordátním vzplanul v celé Francii boj, i stalo se, že konkordát v praxi vůbec zachovávan nebyl. R. 1539 zorganizován byl institut t.zv. appel comme d'abus (appellatio ab abusu), jehožto počátky ukazují se již v 2. polovici 13. století. t.j. z domnělého porušení práva se strany duchovních orgánů bylo lze se odvolati ke královským soudům (parlamentům).

V Němcích pak veden urputný boj o samostatnost a nezávislost moci královské na moci papežské se strany Ludvíka Bavorského proti papeži Janu XXII., který ovládn byl vlivem francouzským. V boji tomto zvítězila strana státní, ona knížata voliči r. 1338 v Rense ustanovila, že ten, kdož jimi jednohlasně nebo většinou zvolen byl, nepotřebuje žádného jmenování ani stvrzování se strany papežské, aby mohl spravovati říši a míti královský titul, kterážto zásada i zlatou bullou r. 1356 stvrzena byla. Na knížecím sjezdu Mohučském r. 1439 byly

některé reformační dekrety Basilejské přijaty, r. 1447 byly Eugenem IV. ve 4 bullách (concordata principum, knížecí konkordáty) stvrzeny, avšak současně reservoval si papež svá práva zvláště, která také říší byla v konkordátu Aschaffenburgském, lépe Vídeňském, uzavřeném mezi papežem Mikulášem V. a císařem Bedřichem III. r. 1448 uznána, čímž dřívější papežské vybírání dávek a osazování úřadů církevních zase možným se stalo. Odpor knížat německých proti tomuto konkordátu odstranila kurie tím, že jednotlivým knížatům propůjčila na úkor svobody církevní mnohé privileje.

Též Švýcarské kantony Schwyz, Uri, Unterwalden vydaly r. 1370 t.zv. "Pfaffenbrief", ve kterém zásada vyslovena, že mimo manželství a duchovní věci náleží veškerá pravomoc soudům zemským a nikoli duchovním; kdo se tomu protivil, pokutován býti měl klatbou zemskou.

Tyto boje provázela i literatura státoprávní rázu zcela nového, ona hájila samostatnost státu na církvi, přišla až k opačnému stanovisku, že církev podléhá zcela státu. Co do Čech srovnati sluší literaturu prodchnutou zásadami Husitskými. Srovn. Henner: K nauce o státu a církvi v Čechách, Sborník věd právních a státních, 1915.

Německý básník Walther von der Vogelweide (v 2. polovině 12. a 1. polovině 13. století) ve mnohých básních za-

stává nároky Štaufů vůči papežům, Dante Allighieri (+ 1321) brojí ve své "Divina Commedia" (19. zpěv : Inferno) a ve svém spisu : "de monarchia" proti světskému rázu církve; to- též činí Minorité Vilém Occam (+ 1349 nebo 1350), Joannes de Cauduno a zejména Marsilius de Padua, který ve svém spisu "Defensor pacis" z r. 1324 vindikuje státu právo, aby ustanov- vil osoby, které mají být vysvěceny, by vůbec bděl nad cír- kevním zřízením, by určil počet duchovních a kostelů v každé provincii, by svolával sbory, aby trestal ty, kdož nešetřili usnesení sboru. Nejdůrazněji a až přes příliš hájil pak moc státní Macchiavelli ve svém známém spise "Il principe" z r. 1515 an hlásá, že za účelem zvýšení moci státní netřeba ští- titi se žádného prostředku, což též proti církvi namířeno bylo.

Konečně vzešla církvi mnohá obmezení z poměru advo- kátního a patronátního : zejména si připisovala knížata svět- ská moc advokátní nad duchovními a církvi ve svých teritori- ích a měla za to, že v každém směru mohou zasahovati i do vnitřní správy církevní : i byly nyní vydávány předpisy o zci- zení církevního majetku, jež možno bylo pouze s povolením ka- pituly a státu, o zřizování, změně, reformacích a visitacích klášterův, o trestání kleriků provinilcův, o mravním chování duchovních, o povinnosti residenční, z níž světská moc dávala "licentiam abessendi", ano některá knížata, jako Braniborská,

Saská, Slezská vydala předpisy o procesích, o pohřbech a o přijímání, tedy o věcech, které církev posud pokládala za vě- ci čistě duchovní. Odtud povstalo pořekadlo : "Dux Cliviae (= Kleve) papa est in suis terris".

Perioda 5.

Od reformace až do počátku 19.století.

Snahy reformační, které jsme v periodě předchozí seznali, doznaly uskutečnění v této periodě, ovšem teprve když protestantism vkročil na dráhu vítěznou. Vnitřní tyto změny náboženské měly též následky co do poměru mezi státem a církvi.

1. V zemích protestantských.

Protestantismus neuznal identity mezi církvi řím- skou a církvi křesťanskou a zavrhl základní dogma katolické, že sprostředkovatelem mezi Bohem a věřícími je kněžstvo, a že biskupové a papežové děkují ze vzniku svého právu božskému; naopak protestantism hlásal, vycházeje ze všeobecného kněžství a zamítaje katolický rozdíl mezi duchovenstvem a laiky, že

zřídlem církevní moci jsou věřící sami, kteří si sami mohou zvoliti učitele a kazatele. Avšak věřící jako celek (obec) nebyli tehda s to, aby mohli vykonávatí moc takovou a správné spravovatí věci duchovní, ježto se jim nedostávalo patřičné organisace a způsobilosti, pročež musil tento úkol zevní správy svěřen býti zeměpánům a městským magistrátům.

Této formě správy svědčilo i konečné snesení Špýrského sněmu říšského z r. 1526., které stanovilo, že říšští stavové chovati se mohou podle svého dobrého zdání až ke svolání všeobecného sboru církevního v příčině vykonání říšské klatby vyřčené nad Lutherem a jeho přívrženci říšským sněmem Wormským r. 1521., čím důsledně upravení náboženských poměrů jednotlivým říšským zemím ponecháno bylo. Odtud datují se počátkové teritoriálního systému protestantského. Změněnou správu snažila se theorie různým způsobem vyložití. Tvrđilo se totiž se strany protestantů, že křesťanské vrchnosti již podle božského zařízení jsou povolányi "advocati ecclesiae", t. j. že jich úkolem je bdíti nad zachováním ryzího učení křesťanského, že tedy moc církevní je pouze výronem moci státní, jenže se protestantským vrchnostem připisovala "custodia utriusque tabulae" (desatera), kdežto katolickým pouze "custodia tabulae posterioris" (různění mezi prvními třemi a ostatními předpisy desatera).

Všeobecnému uskutečnění zásady této překáželo posud říšské státní právo, které uznávalo neporušitelnou pravomoc biskupů nad jejich okršlky; překážka tato však Augšpurským náboženským mírem z r. 1555. odpadla, ježto pravomoc biskupská co do vyznavačův a příbuzných konfese augšpurské byla suspendována. Nedlouho na to však toto ustanovení se vykládalo tak, že pravomoc biskupská přešla na evangelické říšské stavy (mluví se nyní o "ius episcopale" knížat světských, Summe-piscopat). Toto právo knížat v církvi evangelické je neobmezené; ono se vztahuje k samému učení, k bohoslužbě, k církevnímu zákonodárství, k vykonávání discipliny, k ustanovování a sesazování církevních zřizenců, k církevnímu soudnictví, k nařizování visitací, k dozoru nad správou církevního jmění. Zachovávání předpisů zeměpanských v náboženském životě občanů vynucuje se policejní mocí.

Že právo knížat co do církve podrobena bylo průběhem dob týmž změnám, jakým jiná práva knížecí, samo sebou se rozumí. Že v protestantských zemích nastala nadvláda státu nad církví, je pouze historicky vysvětlitelno; Luther sám takový způsob si prvotně nepřál, an horlil pro úplnou samostatnost státu a církve vedle sebe.

Co se týče vnitřní organisace protestantské, sluší se zmíniti o teoriích, které chtěly provésti organisaci různě

ným způsobem.

Theorie protestantská vycházela totiž od rozdělení veškerenstva věřících na 3 stavy, a to : 1. status politicus - světská vrchnost -, 2. status ecclesiasticus - duchovenstvo a 3. status oeconomicus - lid, různění to, s kterým se již v učení Wyclifově a Husově setkáváme. Vedle toho, kterému z těchto tří činitelů hlavní správa zevní se svěřuje, různí se též systémy organizační, a to teritoriální, podle něhož správu vede světská vrchnost ve svém teritoriu, episkopální, podle něhož přísluší správa duchovenstvu, a kolegiální, podle něhož obci, kolegiu přísluší vésti správu.

Podle těchto různých systémů měla pak též různého významu konsistoria, t.j. úřady, které k vedení církevní správy byly určeny.

Zmohutněním protestantismu nastala i změna ve státoprávním poměru co do postavení církve katolické, která po celý středověk byla jedinou uznanou církví a od kteréž odstoupení bylo i státním zločinem. Již Norimberský sněm r. 1532. určil, že říšští stavové nemají k vůli náboženství býti pronásledováni, což došlo stvrzení i v Pasovské smlouvě r. 1552; Augšpurský mír náboženský r. 1555. obsahoval pak toto :

1. Přípověď císaře, že ponechá luterány a jich příbuzné v náboženství (Religionsverwandte) při jejich náboženství,

statcích a právech; od té doby nelze je státně pokládati za kacíře.

2. Biskupská jurisdikce nad evangelíky se suspenduje (t.j. s výhradou až do doby sloučení předpokládaného).

3. Co do beneficí, která již připadla protestantům, protože jejich držitelé stali se protestanty, uznává se "status quo" (Ale pro budoucnost se ustanovuje, že změnou náboženství některého beneficiáta katolického poměr beneficia se nemění, alebrž přestupující beneficiát ipso iure ztrácí "officium" a "beneficium", t.j. t.zv. "reservatum ecclesiasticum".

4. Práva poddaných jako takových na volné vyznávání náboženství mír náboženský nezná, nýbrž jen právo říšských stavů, zeměpánů. Tito stavové mají t.zv. "ius reformandi", t.j. právo rozhodovati o konfesi země a svých poddaných - "cuius regio, eius religio" -; poddaným však, jichž náboženství se různí od náboženství zeměpána, zůstává se právo volného vystěhování z teritoria.

Mylný byl by názor, že protestantská církev byla Augšpurským mírem na roveň postavena katolické církvi; naopak, katolická zůstala na dále církví oficiální, protestantská byla pouze trpěna, proto se také jurisdikce biskupská pouze suspendovala, nikoli zrušila; proto také neprotestoval papež proti tomuto usporádání.

Mír Westfálský r. 1648. propůjčil protestantům pakta práva, která jim posud scházela; protestantská církev byla zde teprve po právu na roveň postavena církvi katolické.

1. V říši německé má mezi katolíky a protestanty býti "exacta mutuae aequalitas"; od té doby nesměly věci duchovní na říšském sněmu rozhodnuty býti většinou hlasů, nýbrž nastati musila "itio" nebo "ius eundi in partes", t.j. říšský sněm se rozdělil na dva sbory (corpora), totiž katolický a evangelický, a věc mohla se rozhodnouti jen obapolným usnesením obou sborů; předsedou "corporis evangelicorum" byl kníže volič Saský, předsedou "corporis catholicorum" Mohučský kníže volič.

2. Jurisdikce biskupů nad evangelíky, t.j. luterány a reformovanými se zrušuje (t.j. suspenduje bez výhrady).

3. Reservatum ecclesiasticum rozšiřuje se nyní i na beneficia, která se nacházejí v držení protestantů. Dále se ustanovuje, že držení církevních říšských beneficí má se řídit vedle toho, která konfese dne 1. ledna r. 1624. v držení byla; t.j. t.zv. "dies normalis" nebo "dies decretorius".

4. Ius reformandi se omezuje tím, že se

a) katolíkům a protestantům ponechává "exercitium religionis" v nejvýhodnější způsobě, jakou měli během r. 1624.

Rok 1624 zvolen hlavně vzhledem k poměrům v zemích rakouských,

zejména českých, kde již od r. 1623. protireformace provedena byla;

b) že pro vzájemný poměr obou konfesí evangelických rozhodovati má "status quo" v době uzavření míru a že zeměpán, který by z jedné konfese ke druhé přestoupil, musí uznati dřívější své konfesi volné vykonávání náboženství v zemi své.

Toto uspořádání míru Westfálského papež Innocenc X. zavrhl bullou "Zelo domus Dei" r. 1648.

Od doby míru Westfálského rozpadá se Německo celkem na katolické a protestantské státy. Všechny jiné konfese, které v míru Westfálském uznány nebyly, mohly zeměpány jen tolerovány býti.

Ve Švýcarsku nabyla státní vrchnost v krajích, které se přidržely reformace Zwingliovy (+ 1530), téže moci jako v Německu. Jinak tomu bylo, kde zvítězily názory Calvinovy (+ 1564); zde se stala obec věřících dogmatickým základem ústavy církevní, zastoupena jsouc presbyterstvem, skládajícím se ze zvolených duchovních a ze zvolených laiků, t.zv. starších; více obcí tvoří pak společenstva, která jsou reprezentována synodami. Státní vrchnosti mají býti církvi této nápomocny, avšak podle rozkazů církevních.

V Prusku byla až do doby Bedřicha II. celkem jen evangelická církev uznanou, ovšem s nadvládou státu nad cír-

kví. Teprve tento král dopřál katolíkům volné vykonávání náboženství, ovšem že katolicism musil se podrobiti touže měrou státnímu vlivu, jakou církev protestantská.

V titulu 11. dílu 2. pruského Landrechtu z r. 1794. uznána pak volnost víry a náboženství, pokud nejsou na odpor božským a státním nařízením; ovšem uznán současně vrchní dozor státu nad veškerými náboženskými společnostmi.

Církev katolická zaujala proti protestantismu stanovisko odmítavé, ona pokládá jej za kacířství, pokud se tkne za schisma.

2. V zemích katolických.

Ze sboru Tridentského (1545-1563) vyšla církev katolická nově zorganizovaná a uvnitř upevněna; na základním stanovisku jejím proti státům ničehož ale nezměněno.

Moc protestantských pánů v církvi evangelické byla ale jednou z příčin, že nyní i katolická knížata snažila se rozšířiti vliv svůj na církev, až se jim celkem dařilo; ve většině katolických zemí byl však jen napořád katolicism uznán.

Směr tento zahájen Francií : Publikace reformačních dekretů sboru tridentského ve Francii zapověděna byla; spojení mezi biskupy s papežem téměř zcela přerušeno; zavádí se přísné "placetum regium", zůstává se známá již "Appellatio" nebo "re-

cursus ab abusu", která každým duchovním i laikem podána býti mohla. V 16. a 17. století snažila se i francouzská věda odvodniti tato zvláštní práva církve francouzské čili gallikánské, to zejména učinil Pierre Pithou (+ 1596) spisem : "Les libertés de l'église gallicane" a Petrus de Marca (+ 1662) : "De concordia sacerdotii et imperii seu de libertatibus ecclesiae gallicanae". Když pak mezi Ludvíkem XIV. a Innocentem XI. vypukl spor o t.zv. "ius regaliae" (droit de régale) vzhledem k biskupstvím a to proto, že král si osoboval užitky ze všech uprázdněných biskupství, mezi které počítáno i osazování beneficií jinak církvi příslušející, přidal se francouzský episkopát ke straně králově a usnesl se r. 1682. na t.zv. "Declarationes (propositiones) cleri Gallicani", jichžto 4 nejhlavnější články jsou tyto :

1. Pravomoc papežů vztahuje se pouze ke věcem duchovním, nikoli světským; proto nemohou býti ani vladaři sesazení církvi, ani poddaní rozvazováni od poslušnosti a věrnosti proti nim.

2. Papežové mají sice ve věcech duchovních plnou moc, ale s tím obmezením, že v platnosti zůstávají ustanovení sborová, zejména sboru Kostnického, čímž nepřímou vrchností sboru nad papežem uznáno.

3. Papež vázan je při vykonávání své pravomoci před-

pisy zejména ve Francii platnými.

4. Ve věcech věroučných má sice papež hlavní podíl, ale výrok jeho stává se neopravitelným teprve přistoupením církve celé.

Jak patrně, je tento t.zv. gallikanism^{*}) jen uskutečněním episkopálního systému. Ačkoliv Alexandr VIII. zavrhl zmíněnou deklaraci r. 1690., dostalo se jí přece obhájení ve spisu Bossueta, biskupa Meauxského (+ 1704), který sepsal spis : "Defensio declarationis celeberrimae, quam de potestate ecclesiastica sanxit clerus Gallicanus"; kterýžto spis vydán ale teprve roku 1730. Poměry tyto trvaly až do doby revoluce francouzské, kdy r. 1789. církevní statky byly skonfiskovány, kněží, kteří nechtěli vykonati přísahu občanskou, vyhnáni a r. 1793. i křesťanské náboženství odstraněno, jehožto místo měl zaujati kult rozumový. Ani protestanté ve Francii, až do ediktu Nantesského za Jindřicha IV. (r. 1598) uznání nebyli, který však opětně Ludvíkem XIV. zrušen byl r. 1685; teprve revoluce přinesla i protestantům uznání trvalé.

Podobně jako ve Francii vyvíjely se věci ve Španělsku, kde za Filipa II. státní placet a apelace ke státní moci zavedena byla.

*) O Gallikanismu srovn. Hennerův článek v Ottově Naučném Slovníku.

V Němcích a Rakousku šla státní moc ještě dale, ježto zde stát upravoval i věci ryze církevní a duchovní. Ve směru tomto vyniklo zejména Bavorsko, kde v 17. a 18. století zvláště za Maxmiliána Josefa církev klesla na pouhý státní ústav a duchovní na státní zřízence.

V Rakousku doznal směr proticírkevní svého vrcholu, ačkoliv jen katolictví až do poslední třetiny 18. století uznáno bylo, neboť ustanovení míru Westfalského co do protestantů zde, vyjma některá menší teritoria, vůbec neplatila.

Částečné odchylky byly v Čechách : Tu se přeměňovala strana pod obojí v luteránskou, která pro sebe chtěla využítovati organizace zavedené. Ale Ferdinand podporoval proti tomu utrakvisty a vymohl jim r. 1564. povolení kalichu se strany papeže Pia IV. R. 1575. přeložena česká konfese císaři Maxmilianu II., který jí však schválil jen ústně; schválení slavnostní stalo se r. 1609. majestátem Rudolfovým, který však již v obnoveném zřízení zrušen byl.

Každé odchýlení od katolické věrouky bylo pak pokládáno za státní zločin a to za kacířství, tak zejména ještě ve trestním zákonníku Josefa I. pro Čechy, Moravu a Slezsko z r. 1707. a v hrdelním řádu Marie Terezie z r. 1768.

Tolerance se dostalo protestantům augsburské a helvetské konfese teprve známým patentem Josefa II. ze dne 13.

října r. 1781. ovšem že protestanté neměli ani nyní právo veřejného vykonávání svého náboženství; oni mohli mít sice své modlitebny, ale zvonění, věže, přímý vchod do kostela z veřejné ulice byl jim zakázán; štolné musili nadále platiti katolickým farářům; děti pocházející z otce katolického musily katolicky vychovány býti, třeba i matka byla protestantkou; kde nebylo protestantského duchovního, musili se protestanté podříditi katolickým farářům. Podobného postavení dostalo se též nesjednoceným Řekům.

Od r. 1783. byli tolerováni též Gregoriáné či Arménsko-východní církve v Sučavě (v Bukovině) a Lipované či Filipovci v Bukovině, pak Mennonité v Haliči.

Avšak přes toto nadržování katolicismu s jedné strany, doznala církev katolická v Rakousku co do své vnitřní samostatnosti mnohých úkor. Za císařovny Marie Terezie a císaře Josefa II. dostoupena výše moci státní proti církvi. Za Marie Terezie obnovuje se přísné všeobecné "placetum regium", hrdelnímu právu světskému mají podléhati i duchovní, pravomoc v manželských věcech majetkových náleží před soudy světské, jakož i spory o církevní majetek a o patronátní věci, manželství nezletilců bez konsensu zákonných zástupcův a manželství důstojníků bez vojenského povolení uzavřená prohlašují se proti církevnímu právu za neplatná, zákaz zcizení a zavazování

církevního majetku bez zeměpanského svolení se nyní přiostruje, zavádějí se amortisační zákony v celé říši, omezující církev v nabývání jmění, zejména nemovitého, kláštery a řády se podrobují státnímu dozoru. Vychovávání kleru má se díti podle určitých předpisů. Potřebí jest absolvování rakouské university, všechna učiliště duchovní musejí zavést učebnice, které jsou pro Vídeňskou universitu předepsány; za učebnici práva církevního předepsána kniha : "Introductio in universum ius ecclesiasticum" (Vídeň 1758) Pavla Josefa z Rieggerů; k disputacím z práva kanonického připuštěna jest Františka Štěpána Rautenstraucha (opata Broumovského) : "Synopsis iuris ecclesiastici publici et privati" (Vídeň 1776); každý klerik musil ze zmíněné církevní učebnice se podrobiti zkoušce na theologické nebo právnické fakultě, ježto odpovídala zcela směru státem pěstovanému; náboženství vůbec pokládáno za otěž, aby lid byl udržen na uzdě.

Josef II. vycházel se stanoviska, že vše, co v církvi nezakládá se na právu božském, podřízeno býti musí moci světské; i protož byla přemnohá práva papeže pro Rakousko odstraněna; kultus, duchovní správa, kázání mělo se řídití podle státních, zcela detailních nařízení, kláštery zřízené pro rozjímavý život byly jako neužitečné zrušovány, z jichž jmění se zřídila náboženská matice, jiné kláštery zcela státnímu dozo-

ru podřízeny; biskupství a farství zřizoval a měnil stát, zákonodárné právo církevní ve věcech manželských a v oboru církevním neuznáno, zavedeno státní právo manželské a řízení manželské před státními soudy, disciplinární pravomoc mohli biskupové jen pod dozorem státním vykonávat; vychovávání kleru převzal stát, pročež všechna duchovní učeliště se zrušila a r. 1783. t.zv. generální semináře byly zřizovány, duchovní stali se státními zřizenci, kterým řídit se bylo jediné nařízením státními; církevním jménem vládl stát; z fondů pro udržování škol duchovních, zejména jezuitských, zřízen fond studijní, který trval formálně až do roku 1903.

Tento směr Josefa II. zavedený známým se stal pod jménem Josefinismu; základ svůj měl v gallikanismu a v literatuře prodchnuté zásadami gallikánskými, kterým se dostalo nového zastánce v professoru práva kanonického na tehdejší rakouské universitě Luváňské čili Levenské v Zegeru Bernardu van Espen (+ 1728) a to ve spise: "ius ecclesiasticum universum", a dále v Trevírském světícím biskupu Mikuláši z Hontheimu, který pod pseudonymem Justinus Febronius vydal r. 1763. spis: "De statu ecclesiae et legitima potestate Romani pontificis liber singularis", v němž různil mezi podstatnými a nepodstatnými právy, z nichž tato omeziti lze.

Proti nařízením Josefa II. oponoval klerus nizozem-

ský i uherský a zejména též arcibiskup Migazzi ve Vídni; druzí biskupové buď mlčky, buď zřejmě novotám se podrobili. Politickými událostmi byl císař Josef nedlouho před svou smrtí r. 1790. k tomu donucen, že nařídil pro Nizozemsko a Uhersko navrácení v předešlý stav; jen toleranční edikt a rozdělení far mělo i na dále platiti.

Od Leopolda II. až do Ferdinanda I. zůstal Josefin-
ský systém sice v hlavních zásadách svých nadále platným, ale nenáhle počal se drobiti; r. 1790. zrušují se generální semináře, biskupská učeliště jsou opět dovolena, ovšem za dozoru státního a s podmínkou, že církevní právo dlužno poslouchati u řádného profesora na právnické fakultě, ve zrušování klášterů se ustalo, uspořádání bohoslužeb ponecháno celkem církvi, ale jinak zásadně mnoho se neměnilo, ježto úřednictvo nejvyšší bylo smýšlení proticírkevního, biskupům společné porady za účelem náprav se zakazovaly, ale r. 1827. byly opětně dovoleny kláštery věnující se pouze životu rozjímavému. Tyto poměry měly v zápětí, že stav duchovní jak co do kvality, tak i co do počtu stále klesal, takže stát nucena se viděl i cizince povolávati ku správě duchovní, ano přišlo to tak daleko, že se vydávala nařízení, aby úřadové podle platných zákonů církevních nerozhodovali, ačkoli na zákonech samých se nechtělo nic měniti. Teprve později v tomto směru radikálnější změny nastaly.

Dále zmíniti se sluší v této periodě o t.zv. Emžské punktaci z r. 1786.; biskupové totiž těžce nesli nunciatury papežské, které zprvu byly zřizovány za účelem vedení protireformace a pak teprve též papežskými poslanectvími se staly, neboť jimi viděli se biskupové ve svých právech zkrácenými. Když totiž papež Pius VI. ještě novou nunciaturu v Mnichově zříditi chtěl, sešli se v Emži deputáti 4 německých arcibiskupství (Mohuč, Trevír, Kolín, Salzburg) a protestovali proti tomuto úmyslu papežskému a sjednotili se na předložení nové ústavy pro církve německou; protestaci tuto odmítl papež v "Responsio super nuntiaturis apostolicis" z r. 1789., a nunciatura v Mnichově přece se zřídila.

V této periodě jak v praxi, tak i v theorii vyvinula se zvláštní práva státu proti církvi, která nazvána jsou iura maiestatica circa sacra; jako jednotlivá z nich se vytýkají :

1. "Ius reformandi", t.j. právo určovati, které církevní společnosti ve státu lze připustiti, při čem se různí dovolení :

a) t.zv. "devotio domestica", t.j. práva vykonávati náboženství v kruhu rodinném, jež se nazývá "qualificata", možno-li přibrati k tomu duchovního;

b) t.zv. "exercitium religionis privatum", práva spo-

lečného vykonávání náboženství, ovšem bez obyčejných příznaků veřejnosti;

c) t.zv. "exercitium religionis publicum", t.j. právo na veřejné společné vykonávání náboženství.

2. "Ius protectionis" neboli "advocatae", které záleží v tom, že stát chrání církve ovšem podle svých zásad; z toho práva odvozováno poručníkování se strany státu.

3. "Ius cavendi", t.j. právo preventivními prostředky chrániti stát od přehmatů moci církevní, kteréž může se jeviti :

a) jako "ius supremae inspectionis", t.j. právo nejvyššího státního dozoru nad církvi, z čehož odvozováno právo odstraňovati zlořády v církvi;

b) "ius placeti regii", právo státního schválení církevních výnosů (mluví se též o státním "Exequatur" a o státním "Visum").

c) "ius nominandi", t.j. právo jmenovati duchovní nebo míti vliv při ustanovování jich;

d) "appellatio ab abusu", t.j. odvolání se k moci státní při přehmatech moci církevní.

4. Vrchní vlastnictví nad majetkem, které stát prý opravňuje, aby vypsál daně na tento majetek, po případě jej i sekularisoval, kteréžto právo vlastnické však nemá žádného základu.

O východní církvi sluší jen dodati, že když Konstantinopol Turky r. 1453. dobyta byla a islam se nyní zde zahostil, řecká nesjednocená církev na Rusi od Cařihradského patriarchy se emancipovala, r. 1721. byla svatá synoda jakožto správní kollegium ustanovena. Organizace východní církve jeví se býti teritoriální a upomíná v mnohém směru na organizaci protestantskou.

P e r i o d a 6.

Vývoj v století 19. až po naše dny.

Mírem Lunevillským r. 1801. ztratila říše římsko-německá levé pobřeží Rýnské; náhradu za ztracené území vyměřilo hlavní snesení říšské deputace z r. 1803. tím způsobem, že přiřklo území mnohých malých knížectví a všech duchovních knížectví (biskupství a opatství) větším státům, zejména Bavorsku a Prusku. Tím byla duchovní knížectví sekularisována, avšak i ústava církve katolické v Němcích téměř zničena. Slíbené zřízení biskupství stará říše německá již neprovedla, naopak připadl úkol ten jednotlivým státům.

Rýnské spolkové akty z r. 1806. (čl.4.) přiřkly třem konfesím křesťanským (katolíkům a obojím evangelíkům)

stejná práva civilní a politická, což pak německé spolkové akty z r. 1815. (čl. 16.) opakovaly, čím teprve dovršeno bylo, co zahájeno bylo mírem Westfálským. Ovšem protestoval papež Pius VII. proti Vídeňskému kongresu, pokud shledával v usneseníh jeho zkrácení práv církevních.

Dodati sluší, že při všech vyjednáváníh jednotlivých států s papežskou kurií byla tato jakožto samostatná mezinárodní mocnost všeobecně uznána, čím ovšem bylo dosvědčeno nepřimo, že jednostranné uspořádání církevních poměrů v jednotlivých teritoriích, jak tomu dříve bylo, vzalo za své.

Bavorsko uzavřelo s kurií římskou konkordát z r. 1817., který roku 1818. publikován byl v mezích ústavy zemské, podle které uznána je svoboda svědomí a parita protestantů s katolíky a vedle jejížto přílohy, t.zv. náboženského ediktu (Religionsedikt) státní práva proti církvi se uznávají.

Jiné státy německé vyjednávaly pak též s kurií, kde hlavní vedení měl státní sekretář kardinál Consalvi; na základě vyjednávání těchto vydal papež t.zv. bully cirkumskripční (fines dioecesium circumscribunt, určují okršlky diocesi), které pak měl státním placet obdařeny ve příslušných státech publikovány byly : tak se stalo v Prusku r. 1821. (bulla "de salute animarum"), v Hannoveru r. 1824., v církevní provincii nadrýnské (Württembersko, Badensko, Hessensko, Nassavsko,

Frankfurt nad M. a hohenzollernská knížectví) r. 1821. a r. 1827.

Ve Francii uzavřel první konsul Bonaparte s papežem Piem VII. konkordát r. 1801., který však byl publikován teprve r. 1802. současně s organickými články, které obnovily úplně zásady deklarací r. 1682. a nařídily i vyučování po rozumu jich a prohlásily, že jich porušení je zneužitím moci duchovní, z něhož možna jest apelace k státní radě. Konkordát r. 1817. uzavřený mezi Piem VII. a Ludvíkem XVIII. nenabyl účinnosti pro odpor komor galikánsky smýšlejících, pročež platil na dále konkordát z r. 1801.

Vládní praxe dopouštěla pak mnohá zmírnění, čímž se stalo, že duchovenstvo nenáhle odstoupilo od zásad galikánských. Teprve když v posledních letech 70tých živel radikální stále mohutněl, zavládl ve Francii opět jiný vládní směr, který zejména se osvědčil v "loi relative au contrat d'association" vydané r. 1901. a zákonem o odloučení církve od státu z let 1905.-1908., čím konkordát z r. 1801. pozbyl platnosti.

Podobně jako ve Francii byly konkordátem z r. 1803. i v Itálii poměry uspořádány. Po rozpadnutí Itálie na jednotlivé státy uzavřeny konkordáty jednotlivě se strany Neapolska, Toskany, Lombardie a Benátska (Rakouskem) a Sardinie.

Roku 1848. nastal však nový ruch. Ke všeobecnému volání po svobodě a po uvolnění státního poručnictví přistoupila i církev. Němečtí biskupové sestoupili se koncem roku 1848. ve Würzburku ku společné poradě a žádali v pamětním listu na německých vládách nezávislé postavení církve na státu, v jednotlivých zemích pak biskupové šli za tímto příkladem, na př. v Rakousku v pamětním listu ze dne 30. května 1849.

V Rakousku nastaly pak tyto změny : Oktroovaná ústava ze dne 25. dubna 1848. přičkla všem rakouským státním občanům úplnou svobodu víry a všem zákonně uznaným konfesím volné vykonávání bohoslužby.

Císařským rozhodnutím ze dne 30. ledna 1849. č.107. ř.z. přiznána oběma evangelickým církvím rovnoprávnost s církví katolickou.

Císařský patent ze dne 4. března 1849. prohlásil právo k veřejnému společnému vykonávání náboženství za základní právo každé církve a náboženské společnosti zákonně uznané, právo k domácím pobožnostem za základní právo každé konfese; práva občanská a politická mají nezávislými býti na náboženském vyznání; uznaným konfesím zaručuje se samostatné uspořádání a správa jich věcí, držení a požívání všech ústavů a fondův, určených pro jich kultus, vyučování a dobročinné účely; dále se vyslovuje zásada, že vyučování v náboženství je věcí

příslušné církve nebo náboženské společnosti.

Císařská nařízení ze dne 18. a 23. dubna r. 1850. odstranila nejhlavnější ustanovení Josefinská co do vnitřní správy církevní, odstranila zejména placetum regium a umožnila volný styk s papežem.

Zásady patentu r. 1849. stvrzeny císařským patentem ze dne 31. prosince 1851. č. 2. ex 1852.

Dne 18. srpna 1855. uzavřen mezi císařem Františkem Josefem I. a papežem Piem IX. konkordát, který publikován byl se strany státní patentem ze dne 5. listopadu 1855. č. 195. ř.z., se strany papežské bullou "Deus humanae salutis auctor" ze dne 3. listopadu 1855. Konkordát skládá se z hlavní části publikované a pak z několika příloh tajných, úředně nepublikovaných.

Konkordát pozůstává ze 36 článkův a obsahuje jako hlavní ustanovení toto :

Uznává se autonomie církve, církevní postavení papeže, právo biskupův vzhledem k volnému spravování diecézí, zeměpanské jmenování biskupů, uznává se soudnictví církevní v církevních věcech, zákonodárství církevní vzhledem k řádům a kongregacím, způsobilost církve k nabývání majetku, nedotknutelnost a samostatné spravování majetku církevního.

Biskupové musejí předkládati své výnosy vládě, ale

pouze za účelem nabytí vědomosti o nich; o synedách mají učiniti oznámení, jakož i sděliti s vládou o usneseníh synodnic o zřizování far má nastati obapolné srozumění, stran zřízení diecézí srozumění mezi vládou a papežským stolcem : papež uděluje císaři právo presentovati ke všem kanonikátům a farám, které podřízeny jsou patronátu náboženského a studijního fondu, jež vládou za spoludozoru biskupů spravovány býti mají. Biskupové nemají udělovati beneficia osobám vládou méně oblíbeným, za profesory na seminářích ustanoviti lze jen osoby politicky zachovalé; biskupové srozumějí se vždy s vládou, jde-li o zavedení řádův a kongregací. Církevní majetek nemá zcizen ani zavázán býti bez státního povolení; užitky z uprázdněných beneficií (intercalaria) případnou náboženskému fondu.

Veškeré náboženské vyučování na všech katolických školách má podřízeno býti vedení a dozoru biskupů; každý učitel náboženství musí míti k vyučování povolení od biskupa (missio canonica), vůbec škola měla býti konfesní (čl. 5., 7., 8.), semináře podřízeny jsou zvláštnímu vlivu biskupův, učebnice katolického náboženství pro střední a nižší školy určuje biskup; o zajetí a odsouzení duchovního nutno zpravit biskupa, při odsouzení k smrti a k žaláři více než 5tiletému mají se akta sděliti biskupovi, který vždy za to žádati může; s duchovními nutno však při trestním řízení zacházeti s patřič-

ným šetřením. Církevním rozsudkům disciplinárním slibuje se exekuce státní. Čeho seminářům na hmotných prostředcích se nedostává, má státně se doplniti; duchovní mohou volně testovat a též "ab intestato" lze po nich dědití; papež má při všech kapitulách osazovati první, po případě druhou hodnost, zvýšení kongruy se slibuje, jakož i podpora náboženskému fondu; theologové a novicové jsou vojenské povinnosti prosti.

Duchovní podléhají ve věcech civilních a trestních (zde vyjma biskupy, čl. 14.) státním soudům, spory o duchovní patronát náležejí před soud duchovní, o světský patronát před soud světský. Věci manželské náležejí duchovnímu zákonodárství a soudnictví (čl. 10.). Byl-li desátek církevní státem zrušen, nemá býti ani nyní obnoven, ovšem má se poskytnouti náhrada se strany státní. Důchody matice náboženské mají se věnovati účelům církevním, důchody studijního fondu katolickému vyučování.

Základem čl. 10. konkordátu vydán pak císařský patent ze dne 8. října 1856., kterým počínajíc dnem 1. ledna 1857. se zrušuje pro katolíky občanské právo manželské a zavádí manželské právo a soudnictví církevní; současně publikován zvláštní zákon o právu manželském pro katolíky a instrukce pro duchovní soudy manželské. Císařským patentem ze dne 8. dubna 1861. č. 41. ř.z. udělena protestantům úplná autonomie.

Tento poměr však v Rakousku dlouho netrval : politické události z r. 1866. a 1867. měly v zápětí i převrat v poměru mezi státem a církví.

Státní základní zákon ze dne 21. prosince 1867. č. 142. ř.z. o všeobecných právech státních občanů zavedl tyto změny : čl. 6. odst. 2. ustanovuje, že obmezení pro mrtvou ruku (manus mortua = církev, společnost atd., z toho amortizační zákony) co do práva nabývati nemovitosti a jimi nakládati jsou z důvodů veřejného blaha přípustna; čl. 14. prohlašuje plnou náboženskou volnost a svobodu, činí soukromá a politická práva nezávislými na vyznání náboženském a zabezpečuje každému volnost co do účastenství při náboženských úkonech; čl. 15. opakuje ústavní zásadu, že každá zákonně uznaná církev a náboženská společnost má právo k veřejnému společnému vykonávání náboženství, že pořádá a spravuje své vnitřní věci samostatně, zůstává v držení a požívání svých (a contrario patent 4. III. 1849.) ústavů, nadací a fondů určených pro účele kultu a vyučování i dobročinnosti, je však všeobecným státním zákonům podrobena; čl. 16. zajišťuje přívržencům zákonně neuznané konfese domácí vykonávání náboženství pokud nepřičí se právům a mravům. Čl. 17. prohlašuje vědu a učení za svobodná a přiřkl péči o vyučování náboženství na školách příslušným konfesím, vrchní však dozor nad školami státu.

Zákon ze dne 25. května 1868. č. 47. ř.z. zrušil církevní právo a soudnictví manželské, obnovil manželské právo občanského zákonníka pro katolíky a zavedl podpůrné manželství civilní. Zákon ze dne 25. května 1868. č. 48. ř.z. zásadně uspořádal poměry školní vzhledem k náboženským společnostem, vyloučiv povinnou školu konfesní a zákonem z téhož dne č. 49. ř.z. uspořádal mezikonfesní poměry státních občanů. Zákony tyto známy jsou pod jménem "květnových zákonů" (Maigesetze) z r. 1868., ježto vydány byly dne 25. května 1868.

Papež Pius IX. prohlásil v allokuci ze dne 22. června 1868. všechny rakouské zákony, pokud jsou na odpor učení a právům církve katolické, za zrušené a nezávazné, což ovšem mělo jen význam theoretický. Tento projev papežský ovšem je zcela v souhlasu s církevním učením o postavení a moci církve, které nového výrazu došlo v t.zv. "syllabu errorum" (t.j. v seznamu zahrnujícím přední bludy našeho věku zamítnuté v allokucích konsistorních, v encyklikách a jiných apoštolských listech) papeže Pia IX. ze dne 8. prosince 1864.

[Roku 1907. vydán nový "Syllabus errorum" dotýkající se disciplíny, výkladu Písma a víry (proti modernistům). Roku 1910. vydáno pak "Motu proprio" k zamezení vlivu modernismu, t.j. filosoficko-dogmatického systému, který chce katolickou církev chrániti od všech útoků vědeckých .

Co jiných států ještě se týče, byla v Prusku ústavou z r. 1848. a 1850. autonomie církve katolické uznána, čím však státní dozorčí právo nad církví nebylo odstraněno, jen bylo nyní velmi liberálně vykonáváno. R. 1853. byly ve státech, tvořících církevní provincii nadrýnskou též zavedeny změny, které však církev neuspokojily; r. 1857. uzavřelo pak samo Württembersko, r. 1859. Badensko s kurií konkordáty, které však následkem všeobecného odporu v zemích těchto proti nim vzniklého nedostaly ústavního schválení, pročež nemohly býti provedeny; teprve r. 1860. v Badensku a r. 1862. ve Württembersku uznána autonomie církve katolické ve věcech čistě náboženských, kdežto dozor státní na dále uznáván. V Bavorsku učiněny č. 1852. jen malé ústupky.

Tento stav věcí změnil se však rázem následkem usnesení sboru Vatikánského obsaženého v konstituci "Pastor aeternus" ze dne 18. července 1870. o svrchované moci a neomylnosti papežské.

V Rakousku navrhoval ministr kultu Stremayer dne 25. července 1870. císaři zrušení konkordátu, ježto prý papežství se stalo nyní mocí jinou než bylo dříve. Odstoupení od konkordátu bylo pak do Říma cestou diplomatickou 30. července 1870. oznámeno, čím ovšem konkordát jako státní zákon své platnosti ještě nepozbyl; téhož dne vydán císařský list ministru

kultu svědčící, aby předložil osnovy zákonní, které by vyhovovaly poměru státu k církvi na základě zákonův ústavních.

A skutečně vydány pak r. 1874. jako druhá serie květnových zákonů tyto zákony :

1. zákon ze dne 7. května 1874. č. 50. ř.z. o vnějších právních poměrech církve katolické, jehožto článkem 1. konkordát se strany státní se zrušuje.

2. Zákon z téhož dne č. 51. ř.z. o příspěvcích k náboženskému fondu. Proti těmto dvěma zákonům protestovali sice jak papež, tak i biskupové, ale v praxi se jim podrobili.

3. Zákon ze dne 20. května č. 68. ř.z. o zákonním uznání společností náboženských. Na základě tohoto zákona konstitovali se starokatolíci, jimž se dostalo státního uznání ministerským nařízením ze dne 18. října 1877. č. 99. ř.z. a novobratrská či ochranovská církev na základě ministerského nařízení ze dne 30. března r. 1880. č. 40. ř.z. (Ochránov - Herrenhut). Zákonem ze dne 15. července 1912. č. 159. ř.z. byli v Rakousku uznáni přívrženci islámu podle Hanefitského ritu jako náboženská společnost, ačkoli neměli ještě žádnou náboženskou obec. (Srovn. k tomu Henner v "Právniku" 1912. a Hobza ve Sborníku věd právních i státních r. 1913.).

V letech 1885., 1890., 1894., 1898., 1902., 1907. a 1918. byly vydány zákony upravující kongruu, zákon ze dne

31. prosince r. 1894. upravil otázku hrazení potřeb farních obcí katolických . (O těchto zákonech viz právo majetkové).

V Uhersku platil prvotně též konkordát, jak byl uzavřen r. 1855. Ačkoli konkordát státně, jako se to stalo v Rakousku, zrušen nebyl, přece k němu de facto se přihlíží jako ke zrušenému na základě ustoupení od něho v r. 1870. I vydány pak byly zákony, které jeho ustanovení nerespektují, na př. zákony o přestoupení z jedné konfese ke druhé, o smíšených manželstvích a o vychovávání dětí v nich zplozených, o školách, a pak trestní zákoník z r. 1879. s některými ustanoveními církve se dotýkajícími, r. 1894. pak zákon o obligatorním civilním manželství, o náboženství dětí, o státních matrikách.

V Prusku vzplanul po vatikánském sboru prudký boj mezi státem a církví, známý pode jménem boje kulturního (Kulturkampf). V celé řadě zákonů, počínajíc rokem 1873. byla nadvláda státu nad církví uskutečněna, která vedla až k tomu, že r. 1875. ústavní články 15., 16., 18. stanovící autonomii církevní byly zrušeny. Nezachovávání státních zákonů pokutováno tresty tuhými, zavedla se dále "appellatio ab abusu" ku zvláštnímu královskému soudnímu dvoru pro církevní věci v Berlíně. Říšský zákon německý ze dne 4. července r. 1872. vyloučil z německé říše řád Jesuitský a řády jemu příbuzné (Redemptoristy, Lazaristy, příslušnice sv. srdce (sacré coeur). Následkem

těchto zákonů nastala destrukce katolické ústavy v Prusku, kterou odstraniti se snaží zákony z r. 1820., 1826., 1827., 1890., 1891., když totiž nastal převrat ve vnitřní politice pruské. Zákon ze dne 21. května r. 1886. odstranil též zmíněný soud apelační a speciální státní dozor nad vychováním duchovních.

Zrušení vyloučení řádu Jesuitského stalo se po dlouhých vyjednáváních r. 1917.

Badensko a Hessensko řídilo se v r. 1874. a 1875. celkem pruským vzorem. Roku 1912. zřízeny v Bavorsku zvláštní církevní obce katolické a protestantské s povahou korporací veřejného práva a s přednostmi veřejných nadací. (Srovn. k tomu Hobza v "Právniku" 1913.).

Starokatolíci byli v Prusku, Badensku a Hessensku uznáni s týmiž právy, která měli katolíci vůbec před sborem Vatikánským; jich biskupové byli od r. 1873. uznáni za katolické biskupy, konečně dopřáno starokatolíkům poměrné užívání katolických kostelův a katolického jmění (Simultaneum). V Bavorsku od r. 1890. tomu tak není.

Zmíniti se sluší ještě o zániku církevního státu. Po velké francouzské revoluci a v dobách jí následujících byl církevní stát přidělen francouzské říši, až pak r. 1815. nabyl dřívější samostatnosti. Po převratných dobách let 30., 40.

a 50. tých obsadilo Sardinsko r. 1860. všechno území papežské až na t. zv. "patrimonium Petri" v užším slova smyslu, asi třetinu dřívějších zemí, které r. 1870. Itálie též okupovala, jež r. 1861. za vedení Sardinska stala se královstvím; i vzal tím církevní stát zcela za své. Dne 13. května r. 1871. byl vydán italský zákon garanční o konstitučních garancích Itálie papežskému stolci a katolické církvi udělených, který papežství ale zavrhl a neuznalo.

Co se tkne evangelické církve, mělo 19. století snahu po samostatnosti i této církve; této snaze odpovídá pak zřízení zvláštních samostatných nejvyšších úřadů církevních a vývoj synodní církevní ústavy, která zejména v Rakousku byla provedena patentem ze 6. ledna 1868., č. 15. ř. z.; platila pak ústava evangelické církve schválená cis. rozhodnutím z 9. prosince 1891. č. 4. ř. z. ex 1892., pozměněná r. 1900., 1905. a 1913.

Převraty nastalé světovou válkou rozvířily znova otázku úpravy poměru státu k církvi.

Stanovisko církve katolické je vylíčeno v Hennerových Základech práva kanonického II., § 168.

Státy ovšem se různí v uspořádání této otázky. Všeobecně lze říci, že moderní stát zamítá princip hierokratický, zamítá zásady policejního státu, jenž uplatňoval absolutní moc

státní i ve věcech ryze církevních, zamítá ideu křesťanského státu v Německu Stahlem a pruským králem Bedřichem Vilémem IV. propagovanou, podle ní mělo být úlohou státu, by provedl křesťanské učení prakticky v zákonodárství a v administraci, by omezil politická práva jen na vyznavače křesťanských církví, by udělil nekřesťanům jen toleranci.

Za to získala si zásada koordinace státu a církve, zásada to samostatnosti obou sborů ve svých věcech, nových přívrženců, což se osvědčuje uzavíráním konkordátů, tak na př. v Bavorsku a Polsku. Při tom ovšem se přehlíží, že tím suverenity státu trpí, neboť uznává stát na svém území cizí moc, třebaž tato se vydává za mocnost pouze spirituelní.

Zásada výsostního práva státního vůči církvím dosti často se udržuje; upletňuje se u nás, v Rakousku, v Německu, v Uhersku, v Belgii, Holandsku, Itálii atd.

Vysvětlení tohoto poměru, zejména u nás, je podáno v Hennerových Základech § 169. a násl.

V Rusku sice osvobodila revoluce r. 1917. církve od závislosti na státu, ale poměry církevní jsou velmi rozdílné.

Otázka rozluky státu a církve je podána historicky a dogmaticky v týchž Základech § 173.

